

## 5 MORÁLNÍ ZKÁZA

Na začátku října 1943, krátce po osvobození Neapole, přijel Norman Lewis z britské polní zpravodajské služby na náměstí kdesi na okraji města. Místu dominovala velká, zčásti zničená veřejná budova a před ní parkovalo několik armádních nákladních aut. Vypadalo to, že jedno z aut je plné amerických dodávek potravin, a davy spojeneckých vojáků si nabíraly konzervy s příděly. Tito vojáci pak proudili do oné obecní budovy, ruce plné konzerv.

Lewis byl zvědavý, co se to tu děje, a tak se svými druhy následoval vojáky dovnitř a protlačil se do čela davu. Ve svém deníku zaznamenal, co tam našel:

V řadě s asi metrovými rozestupy tu seděly ženy, zády opřené o zeď. Vypadaly docela obyčejně: byly oblečené do města a měly vymydlené počestné tváře nakupujících a klevetících dělnických hospodyněk. Vedle každé ženy stála hranička konzerv a brzy bylo jasné, že se člověk může pomilovat s kteroukoli z nich přímo zde na veřejnosti výměnou za další konzervu přidanou k předchozím. Ženy seděly zcela nehnutě, neřekly ani slovo a jejich tváře postrádaly jakýkoli výraz, jako by byly vytesané z kamene. Téměř jako by prodávaly ryby, až na to, že tu nebylo tak rušno jako na rybím trhu. Nikdo nic nenabízel ani nenaznačoval, nikdo nelákal zákazníky, nebyl vidět ani ten nejdecentnější, náhodou odhalený kousek těla. Nejtroufalejší z vojáků se s konzervami v ruce protlačili dopředu, ale teď se zdálo, že tváří v tvář těmto netečným životelkám rodin, které sem dohnaly prázdné spíže, jejich nadšení opadlo. Realita znovu zklamala sny a nálada začala upadat. Někdo se rozpačitě zasmál, padlo pár vtipů, které vyzněly naprázdno, mnozí se raději snažili tiše vytratit. Jeden lehce přiopilý voják, neustále hecovaný svými kamarády, nakonec položil svou konzervu s příděly vedle jedné ženy, rozeplnul si kalhoty a nalehl na ni. Začalo ledabylé přirážení, které rychle skončilo. Za chvíli už zase stál na nohou a zapínal si poklopec. Byla to záležitost, kterou

si člověk musí co nejrychleji odbyt. Jako by podstupoval spíš vojenský trest než milostný akt.

Není překvapivé, že Lewis neměl nejmenší chuť si sám užít a o pět minut později už byl zase na cestě. „Moji souputníci hodili nasbírané konzervy kolemjdoucím, kteří se po nich divoce vrhali. Nikdo z vojáků z našeho nákladáku nepocítil potřebu se do oné zábavy aktivně zapojit.“<sup>1</sup>

Nejzajímavější na tomto příběhu není ani tak zjevně zoufalá situace italských hospodyněk, jako spíš Lewisův popis toho, jak na ni vojáci reagovali. Na jednu stranu nemůžou uvěřit svému štěstí: mohou si s těmito ženami dělat, co chtějí, a díky nákladnímu autu plnému zásob nad nimi mají zdánlivě neomezenou moc. Na druhou stranu většinu z nich realita této situace uvádí do hlubokých rozpaků. Všichni cítí, že účast na této transakci degraduje nejen ony ženy, ale i vojáky, a dokonce i samotný pohlavní akt. Za povšimnutí také stojí, že ani na chvíli se zde neobjeví byť jen náznak soucitu s těmito hospodyněmi. Jsou to pouhé objekty, stejně neživé, „jako by byly vytesané z kamene“.

Podle Normana Lewise se po osvobození jižní Itálie stávalo takové chování čím dál častějším. Ve svých zápiscích líčí, jak jej navštívil italský šlechtic, který chtěl vědět, zda by nemohla jeho sestra pracovat v armádním nevěstinci. Když mu Lewis vysvětlil, že britská armáda žádné oficiální nevěstince nemá, aristokrat a jeho sestra zklamaně odešli. Jindy, když vyšetřoval závažné sexuální napadení mladé Italky, se mu otec traumatizované dívky snažil vnutit její sexuální služby. Jediné, co za to očekával, bylo jedno pořádné jídlo pro dceru.<sup>2</sup>

Takto zoufalí rozhodně nebyli pouze lidé v Neapoli, ba ani jen v Itálii. Celá generace mladých Němek se naučila považovat za zcela normální spát se sponeckými vojáky výměnou za tabulku čokolády. V nizozemském městečku Heerlen zastavila amerického střelce Roscoe Blunta dívka. Jakobynic se mě zeptala, jestli bych chtěl *ficken* nebo jen *kuszen*. Trvalo pár vteřin, než mi docvaklo, co mi vlastně nabízí.“ Když se zeptal, kolik jí je, řekla mu, že 12.<sup>3</sup> V Maďarsku kvůli pohlavním chorobám hospitalizovali spousty dívek, často teprve třináctiletých. V Řecku zaznamenali pohlavní nemoci dokonce u děvčátek, kterým bylo pouhých 10 let.<sup>4</sup>

Alana Mooreheada, zpravodaje novin *Daily Express*, zasáhl tento rozklad morálky mnohem silněji než materiální zkáza, kterou viděl. Když bezprostředně po osvobození přijel do Neapole, sklíčeně psal o tom, jak viděl muže, ženy i děti rvát se o hrst sladkostí, které jim hodili přijíždějící vojáci; viděl pasáky a šmelináře prodávající falešnou brandy, dětské prostitutky, kterým bylo sotva 10 i šestileté chlapečky prodávající oplzlé pohlednice, sexuální služby svých sester, a dokonce i své vlastní.

Na celém seznamu lidských špinavostí a neřestí není podle mého soudu jediné, kterou by nebylo lze v oněch prvních několika měsících spatřit v Neapoli. To,

čeho jsme byli svědky v Neapoli, bylo skutečné mravní zhroucení obyvatelstva. Po nějakém pocitu sebeúcty a důstojnosti lidské nebylo ani potuchy, neboť zvířecí boj za existenci ovládl všechno. Jíst – to byla jediná věc, na které záleželo. Aby se najedly děti a aby ses najedl sám. Sehnat potravu i za cenu pokoreň a nepravosti, a když ses najedl, postarat se také trochu o teplo a střechu nad hlavou.<sup>5</sup>

Moorehead správně rozpoznal, že potrava už nepředstavovala pouze záležitost tělesnou, ale také morální. Po celé Evropě byly miliony hladovějících lidí ochotny obětovat veškeré své morální hodnoty, jen aby měly příště co jíst. Léta nouze skutečně změnila samotnou podstatu jídla. To, co v Británii považovali za právo každého člověka, se ve zbytku Evropy stalo výrazem moci, takže jistý britský voják mohl o Němce, která s ním spala, nakupovala mu a spravovala mu oblečení, bez obalu říci: „Byla úplně jako moje otrokyně.“<sup>6</sup>

Když uvažujeme o příbězích, jako je tento, jsou nám okamžitě zřejmé dvě věci. Zaprvé se zdá, že morální panoráma Evropy se změnilo k nepoznání úplně stejně jako panoráma skutečné. Těm, kdo si zvykli žít mezi troskami, už nepřipadalo na sutinách, jež je obklopovaly, nic zvláštního – a stejně tak mnoho Evropanek po válce nevidělo nic zvláštního na tom, že se musí prodávat za jídlo. Údiv nad úpadkem, který panoval v kontinentální Evropě, tak museli vyjadřovat ti, kdo přicházeli zvenčí.

Zadruhé je zřejmé, že když došlo na otázku přežití, ustoupila sexuální morálka, aspoň pro většinu lidí, do pozadí. Dokonce i jen domnělé ohrožení na životě některým zjevně stačilo, aby ospravedlnili svůj odklon od mravnosti – ostatně v atmosféře, kde bylo ohrožení časté a skutečné, se už takové pojmy zdály téměř bezvýznamné.

## Rabování a krádeže

Potřeba sehnat jídlo hrála roli také v obrovském nárůstu trestných činů krádeže a rabování, což byl další průvodní jev války i poválečné doby. Mnoho Řeků vyrabovalo v roce 1941 místní obchody a skladiště, neboť měli hlad a předpokládali, že neukradnou-li jídlo oni sami, zrekvírují je okupující vojska.<sup>7</sup> Partyzáni v Bělorusku zabavovali potraviny místním rolníkům, aby sami mohli přežít – a venkovanům, kteří je odmítali zásobit, jídlo jednoduše uloupili.<sup>8</sup> Berlínské hospodyně v posledních dnech války vyplenily obchody i přes všudypřítomné výstrahy, že rabování se trestá smrtí.<sup>9</sup> Vzhledem k tomu, že jim stejně hrozila smrt hladem, neměly moc co ztratit.

Velké množství krádeží a rabování během války i po ní nevznikalo jen z nutnosti. Dělo se to také zejména proto, že válka skýtala ke krádežím lepší příležitosti a také vystavovala lidi většímu pokušení. Je mnohem snazší vstoupit do budovy, jejíž okna a dveře vyrazilo bombardování, než je vlastnoručně vylamovat. A zůstane-li budova ve válečné zóně opuštěná, je lehké sebe sama

přesvědčit, že už se její majitelé nikdy nevrátí. Rabování opuštěných domů tak vypuklo daleko dříve, než se začal projevovat jakýkoli válečný nedostatek potravin či jiných věcí. Ve vesnicích v okolí Varšavy vykrádali lidé domovy svých sousedů téměř hned po vypuknutí války. Rodina Andrzeje C. například prchla před boji v září 1939. Když se o pár týdnů později vrátili, zjistili, že lidé odmontovali z jejich domu dokonce i některé části nosné konstrukce – rodiče tak museli opakovaně navštívit některé sousedy, aby získali zpět střešní trámy a další kusy svého obydlí.<sup>10</sup>

Jak válka postupovala celým kontinentem, šířily se s ní i krádeže a rabování, a to nejen v přímo zasažených zemích. Například v neutrálním Švédsku roku 1939 náhle prudce narostl počet trestních rozsudků a zůstal vysoký po celý zbytek války. Ve Stockholmu se od roku 1939 do roku 1945 počet krádeží téměř zečtyřnásobil.<sup>11</sup> To je dokonce horší bilance než řekneme ve Francii, kde se počet krádeží během války ztrojnásobil.<sup>12</sup> V některých oblastech Švýcarska, například v kantonu Basilej, se zase zdvojnásobila kriminalita mládeže.<sup>13</sup> Sociologové se už dlouho snaží najít nějaké obecné vysvětlení toho, proč nárůstem kriminality trpěly i neutrální země. Jedinou věrohodnou příčinou byl – jak se zdá – hluboký pocit úzkosti, který zasáhl s příchodem války celou Evropu – sociální nestabilita se zřejmě rozšířila po celém kontinentu jako infekce.

Ve většině okupované Evropy se krádež stala něčím tak běžným, že ji lidé postupně přestali považovat vůbec za trestný čin. Protože místní četníky, policisty a státní orgány nahradili poskokové nacistů, krádeže a další zločiny se ve skutečnosti často považovaly za projevy odporu. Partyzáni okrádali rolníky, aby mohli dál bojovat právě v jejich jménu. Zemědělci prodávali jídlo na černém trhu, aby se nedostalo k okupantům. Lidé drancovali místní obchody proto, aby to neudělali dřív němečtí vojáci. Každá krádež i kšeftaření se daly obhájit, zvláště zpětně, protože takové obhajoby v sobě často skrývaly zrnko pravdy. Ve výsledku se tak svět mravních hodnot obrátil vzhůru nohama: jednání, dříve považované za nemorální, teď bylo povýšeno na morální povinnost.

Když postupující Spojenci začali konečně osvobozovat Evropu, příležitostí krást a rabovat přibýlo. Mnozí z místních četníků a starostů uprchli. Ty, kteří zůstali, Spojenci často takřka ihned po svém příjezdu zbavili úřadu a nahradili je nejnnutnějším personálem, sestávajícím z nezkušených vojenských úředníků, kteří pramálo rozuměli místním záležitostem. V nastalém chaosu vzalo veškeré zdání práva a pořádku za své: vlna kriminality, která se přehnalala Evropou, dalece převyšovala tu válečnou a až dodnes se žádná podobná nevyskytla. V bývalých německých provinciích Pomořansku a Slezsku vládla taková anarchie, že o nich představitelé nastupující polské správy slyšeli jako o „Divokém západě“. Zbigniew Ogrodzinski, jeden z prvních polských úředníků jmenovaných do Štětína (který právě v této době změnil jméno ze „Stettin“ na „Szczecin“), s sebou běžně nosil pistoli, aby se ochránil před pouličními lupiči a bandity, a musel ji pravidelně vytahovat. Jak uvedl britský vojenský lékař, který sloužil

ve stejném městě, „vražda, znásilnění, loupež a násilí byly tak běžné, že si jich už nikdo nevšímal“.<sup>14</sup>

Neapol, která se po svém osvobození na krátký čas stala největším zásobovacím přístavem na světě, se také zařadila mezi světová centra organizované krádeže. „Čokoláda a cigarety se kradly v obrovském množství a pak se zase prodávaly za neslýchané ceny,“ napsal Alan Moorehead roku 1945. „Kradla se i auta, třeba šedesát, sedmdesát vozů za noc (ale nebyli to vždy Italové). Odcizování zvláště cenných věcí jako pneumatik se stalo rozšířeným zaměstnáním.“<sup>15</sup> Provizorní stánky po celém městě nepokrytě prodávaly kradené zboží z armádního majetku, které jim dodávali zkorumpovaní úředníci, mafiánské gangy, lupiči a skupiny vojenských zběhů, jež mezi sebou soutěžily, kdo vydrancuje více vlaků se spojeneckými zásobami.<sup>16</sup> Na korbu armádních nákladních aut často naskakovaly dětské gangy a snažily se ukrást vše, co se dalo sebrat. Spojeneckým vojákům nakonec nezbývalo než je odstrašovat tím, že je po rukách sekali bajonetem – spousty dětí pak musely vyhledat lékařskou pomoc kvůli uťatým prstům.<sup>17</sup>

Z poválečného Berlína se dle slov jednoho historika stala „světová metropole zločinu“. V období po skončení války bylo ve městě měsíčně zatčeno 2 000 lidí, tedy o 800 procent více než před válkou. Začátkem roku 1946 docházelo v průměru k 240 loupežím denně a město dnem i nocí terorizovaly desítky organizovaných gangů.<sup>18</sup> Jedna berlínská žena si do deníku zapsala, že „veškeré představy o vlastnictví se zcela rozpadly. Každý okrádá každého, protože byl sám okraden.“<sup>19</sup> Ruth Andreas-Friedrichová, jiná Berlínanka, nazvala místní život „hrou na vyměňování“, při níž předměty putovaly od jednoho člověka ke druhému, aniž by někdo tušil, komu vlastně patří.<sup>20</sup> Podobné smýšlení se vyskytovalo všude po Evropě, jak jasně vyplývá ze slov jedné Maďarky: „Jednou nám ukradli něco Rusové, podruhé jsme jim to či ono štípaly my. Anebo naopak (...).“<sup>21</sup> Celý koncept soukromého vlastnictví naprosto ztratil smysl.

Nouze nepochybně hrála v této vlně kriminality velkou roli, ale byly zde i další, neméně důležité činitele. Předně jakmile jednou krádež přestala být tabu, stalo se mnohem snazším jít krást znovu a znovu. Po šesti letech války se takové chování pro některé stalo životním stylem – ti, kdo přežívali díky drobným krádežím či nelegálním obchodům, s nimi neměli v úmyslu přestat jen proto, že válka skončila, zvláště když se strádání stále zhoršovalo.

Krádeže, které se po válce velmi rozšířily, patrně pramenily u mnoha pachatelů z jakési hlubší vnitřní potřeby. Zdá se, že mnozí prožívali vyložené nutkavou touhu krást, i když jim získané předměty byly naprosto k ničemu. Bývalí vysídleni často vyprávějí, jak kradli z restaurací ubrusy nebo „nějakou naprostou hloupost, třeba velký květináč“.<sup>22</sup> Polka Maria Bielicka, která přežila čtyři roky věznění a pracovních táborů, tvrdí, že nutkavou potřebu něco vzít cítila téměř jako fyzický pud. Po válce ji i se sestrou Američané ubytovali na čas v německé vile, nedaleko od porcelánky, kde dřív musela pracovat.

Tak jsme tam se sestrou seděly a Wanda povídá: „Víš co, tenhle obrázek na stěně se mi líbí. Myslím, že si ho vezmu. Myslím, že za to všechno, co jsem si vytrpěla, si klidně jeden obrázek vzít můžu.“ A já jsem řekla: „Tamhle je nějaký porcelán. Hrozně se mi líbí. Otroučily jsme tolik let, abychom v té továrně vyráběly právě takový. Vezmu si ho.“<sup>23</sup>

Druhý den ráno vrátily obě zahanbené dívky svou kořist tam, odkud ji vzaly.

## Černý trh

Nejčastější přestupek po válce představovalo nakupování či prodávání zboží na černém trhu. I v tomto případě si lidé během války v duchu povýšili nelegální obchodování na odbojovou činnost – každý, kdo prodal své zboží, a zvláště potraviny, na černém trhu, odepřel je tím fakticky německým okupantům. Například ve Francii se ročně odvedlo na porážku o 350 000 zvířat méně, než tvrdily oficiální záznamy – tato zvířata skončila na stolech Francouzů namísto u okupantů.<sup>24</sup> Chovatelům mléčného skotu často nezbývalo nic jiného než prodávat na černém trhu, aby se vůbec uživil: vzhledem ke strašnému stavu dopravních sítí se nedalo spolehnout na každodenní výkup mléka, a tak si museli zajistit dostatečný odbyt prostřednictvím neoficiálních místních kontaktů. Po celé západní Evropě dosáhly tyto neoficiální sítě téměř stejných rozměrů jako oficiální trh. O východní Evropě, kde se nacisté záměrně snažili zabavit tolik jídla, kolik jen mohli, platilo totéž. Právě zde více než kde jinde byl černý trh naprosto nezbytný pro přežití a pro zemědělce a obchodníky se účast na něm stala téměř morální povinností – bez něj by zemřely hlady další statisíce Poláků, Ukrajinců a obyvatel Pobaltí.

Problém nelegálního obchodování spočíval v tom, že to byl už svou podstatou nespravedlivý systém. Zatímco přidělový systém fungoval tak, aby každý dostal vyváženou stravu a ti, kdo vykonávali těžkou manuální práci, stravu bohatší, černý trh zásoboval pouze ty, kdo si to mohli dovolit. Těsně před osvobozením Francie stálo máslo na černém trhu pět a půl krát více, než odpovídalo jeho oficiální ceně, a vajíčka byla dražší čtyřnásobně.<sup>25</sup> V důsledku toho se vajíčka a máslo zřídka dostaly na pulty oficiálních obchodů a vzhledem k jejich ceně je tak nikdo kromě bohatých lidí neměl šanci získat. Někteří zemědělci a obchodníci tento trh bezohledně využívali a k velkému znechucení svých krajanů se na něm nesmírně obohatili. V Řecku hromadili potravinoví spekulanti zásoby a ve větším množství je prodávali až tehdy, když zvěsti o zlepšení situace způsobily prudké snižování cen. „Celý svět se trápil nad osudem řeckého lidu,“ napsal rozhořčeně jeden zahraniční pozorovatel, „a Řekové zatím tyli z krve svých bratrů.“<sup>26</sup> Československou poválečnou vládu pobuřovalo takové chování natolik, že za trestný čin obohacování se na úkor státu či jeho občanů během války hrozil trest pěti až deseti let vězení.<sup>27</sup>

Ačkoli tedy bylo nelegální obchodování dost možná nevyhnutelné, a ve válečných časech občas dokonce ospravedlnitelné, po skončení bojů se ukázalo, že se z něj stal zvyk, který půjde jen těžko potlačit. Ve skutečnosti se po zhroucení veškerých správních a dopravních systémů i zákona a pořádku tento problém výrazně zhoršil. Ještě na podzim 1946 bylo obchodování na černém trhu tak běžné, že je většina lidí ani nepovažovala za trestnou činnost. „Téměř nepřeháním, když řeknu, že se každý muž, žena i dítě v západní Evropě více či méně účastní nějaké formy nelegálního obchodování,“ prohlásil předseda západoněmecké sekce UNRRA v dopise britskému ministerstvu zahraničí. „V rozsáhlých oblastech Evropy se bez toho vlastně téměř nedá přežít.“<sup>28</sup>

Bylo zcela nemožné zachovat mezi lidmi úctu k zákonu, když ho celá populace každodenně porušovala. A to mělo zákonitě mravní následky. Dokonce i v Británii lidé vnímali, že takové jednání způsobilo úpadek morálky. Řečeno slovy Margaret Goreové, která roku 1945 pracovala u civilní organizace Pomocná letecká dopravní služba, „v Británii černý trh podryl poctivost lidí a myslím, že už jsme pak byli jako společnost mnohem nepoctivější. (...) Tehdy to začalo.“<sup>29</sup>

## Násilí

Krádeže a nelegální obchodování představovaly pro celou Evropu závažný problém, ale skutečně krizová byla vsudypřítomná hrozba násilí. Jak jsem již zmínil, extrémní násilí se pro mnohé stalo každodenní skutečností. Ke konci války si Němci zvykli na bombardování dnem i nocí – pohled na mrtvá těla mezi sutinami už pro ně nebyl ničím neobvyklým. V menší míře lze totéž říct o Británii, severní Francii, Nizozemsku, Belgii, Čechách a Moravě, Rakousku, Rumunsku, Maďarsku, Jugoslávii a Itálii. Obyvatelé východnějších částí Evropy často viděli, jak dělostřelectvo jejich města rozstřílelo na padrť a s nimi i množství lidí. Také miliony vojáků takové věci prožívaly každý den.

Mimo bojovou zónu bylo násilí stejně brutální a bez konce, i když mělo osobnější povahu. V tisících pracovních a koncentračních táborech po celé Evropě dozorcí vězně každodenně surově bili. Ve východní Evropě probíhaly hony na Židy a jejich následné vyvražďování. V severní Itálii střílení kolaborantů vyvolalo cyklus odvet a proti-odvet, který občas připomínal časy krevní msty.<sup>30</sup> Ty, kdo šířili v říši pomluvy či poplašné zprávy, čekalo zatčení a výprask, zběhové končili na šibenici a každý, kdo měl jiný názor či etnický původ než většina, mohl očekávat bití, vězení nebo i smrt. Než válka skončila, staly se takové jevy každodenní záležitostí. V důsledku toho už projevy extrémního násilí většinu Evropanů nejen nešokovaly, ale vlastně na nich ani nespátřovali nic zvláštního.

Není těžké si domyslet, že ti, kdo se opakovaně stávali oběťmi násilí, později sami často násilí páchali, jak dokazují i nesčetné psychologické studie. Roku

1946 vyjádřil generálporučík Sir Frederick Morgan, bývalý ředitel sekce UNRRA pro západní Německo, obavy ohledně některých židovských předáků, kteří byli osvobozeni z koncentračních táborů: „Tito židovští předáci jsou zoufalci, kteří se nezastaví před ničím. Zakusili na vlastní kůži prakticky všechno, co živý člověk může snést, a lidskému životu nepřipisují pražádnou hodnotu.“<sup>31</sup> Totéž platilo i o těch, kdo v Německu vykonávali nucené práce. Podle studie UNRRA, zabývající se psychologickými problémy vysídlených osob, se u těchto lidí zcela běžně projevovala „agresivita a pohrdání zákonem“ a také řada dalších psychologických problémů, například „pocit méněcennosti (...) zatrpkllost a nedůtklivost“. Velká část vysídlenců vykazovala znaky extrémního cynismu: „Ani když se jim někdo zjevně snaží pomoci, nevěří, že to opravdu myslí upřímně.“<sup>32</sup>

Oběti násilí se vyskytovaly všude a to i též můžeme říci do určité míry i o pachatelích. Ke konci války partyzáni, zapojení ve stále surovějším boji proti Němcům, ovládali většinu Řecka, celou Jugoslávii, Slovensko, většinu severní Itálie, významné části pobaltských států a rozsáhlé pásy Polska a Ukrajiny. Ve Francii odboj samostatně osvobodil nejméně patnáct *départementů* a měl pod kontrolou většinu jihu a západu země, ještě než Spojenci vůbec dorazili k Paříži.<sup>33</sup> Na mnoha těchto místech – zvláště v Jugoslávii, Itálii a Řecku – byla značná část násilí namířena nikoli proti Němcům, nýbrž proti fašistům a kolaborantům z řad místních obyvatel. Lidé, kteří toto násilí řídili, se teď dostali k moci.

Co se týče těch, kdo páchali kruté násilnosti pod záštitou nacistů a jejich spojenců, mnozí z nich padli do zajetí, mnozí další však dokázali uniknout v přestrojení za vysídlence nebo se jednoduše nenápadně zařadili zpátky do civilního života. Takových lidí existovaly desetitisíce a v mnoha směrech utrpěli stejnou psychickou újmu jako jejich oběti. Nesmíme zapomínat, že vojáci, kteří násilnosti páchali, nebyli ve většině případů psychopati, nýbrž patřili na začátku války mezi běžné členy společnosti. Podle jedné psychologické studie věnované takovým jedincům prožívali téměř všichni zpočátku krajní odpor k činům, které se od nich vyžadovaly, a mnozí z nich ještě dlouho nebyli schopni pokračovat v plnění svých povinností. Čím více toho však měli za sebou, tím méně se zdráhali připravit někoho o život a namísto toho začali prožívat zvrácené potěšení, ba euforii z porušování mravních norem.

Pro některé z těchto lidí se zabíjení stalo závislostí a svá zvěrstva páchali stále zvrácenějšími způsoby. V Chorvatsku ustašovci Srby nejen zabíjeli, nýbrž si našli čas usekávat ženám ňadra a kastrovat muže.<sup>35</sup> V Dramě v severovýchodním Řecku hráli bulharští vojáci fotbal s hlavami svých řeckých obětí.<sup>36</sup> V koncentračním táboře v Chelmnu zabíjeli němečtí dozorcí nemluvnata, která se nepodařilo zplynovat v nákladních autech, tím, že jim roztrhali hlavičky o strom.<sup>37</sup> V Königsbergu (dnešním Kaliningradu) připoutali sovětské vojáky německým ženám nohy ke dvěma autům, která se pak rozjela v opačných směrech, a doslova tak roztrhla ženy vedví.<sup>38</sup> Ukrajínští partyzáni umučili řadu volyňských Poláků tím, že je rozsekali na kousky zemědělskými nástroji.<sup>39</sup>



Polští partyzáni pak zase v odvetě mučili Ukrajince. „Sice jsem nikdy neviděl, že by některý z našich mužů nabodl dítě nebo nemluvně na špičku bajonetu a hodil ho do ohně, ale viděl jsem zuhelnatělá tělíčka polských miminek, která zemřela právě takto,“ řekl jeden z těchto partyzánů. „Pokud tohle nikdo od nás nedělal, byla to jediná ukrutnost, kterou jsme nespáchali.“<sup>40</sup> A takoví lidé se nyní stali součástí běžné evropské společnosti.

Jen tak na okraj: i sám Himmler si uvědomoval, že páchání krutých násilností může mít na psychiku jeho mužů neblahé účinky. Vydal proto velitelům SS pokyny, dle nichž měli zajistit, aby stres z neustálého zabíjení nevedl u jejich mužů k „brutalizaci“.<sup>41</sup> To jasně ukazuje, jak hluboce byl morální řád převrácený: Himmler byl schopen považovat své esesáky za „oběti“ jejich vlastních zvrstev, aniž pomyslel na lidi, jež zabíjeli.

## Znásilňování

Jedno téma propojuje mnohá předchozí, jež jsem dosud zmínil, a také předznamenává mnoho těch, která budu zkoumat později. Znásilňování ve válečné době ztělesňuje zneužití vojenské moci i svévolné použití násilí proti bezbranným civilistům. Za druhé světové války tento jev dosáhl dosud nevídaných rozměrů: během této války, zejména v její závěrečné fázi, došlo k více znásilněním než během kterékoli jiné války v dějinách. Primární motivací, zvláště bezprostředně po bitvě, byla pomsta – vinou institucionálních pochybení se však problém vymknul oběma znepráteným stranám z rukou. Dopady na morální i tělesné zdraví obyvatelstva byly strašlivé, zejména ve střední a východní Evropě, kde ke znásilněním docházelo nejvíce.

Znásilnění si lidé spojovali s válčením odjakživa – obecně lze říci, že čím brutálnější válka, tím pravděpodobněji se při ní vyskytne znásilňování nepřátelských žen.<sup>42</sup> V závěrečných fázích druhé světové války se nejhorší případy znásilnění rozhodně odehrávaly v oblastech, kde se bojovalo nejintenzivněji, a dle Alaine Polczové si dokonce i samy ženy všimly, že největší nebezpečí jim hrozí během období těžkých bojů a těsně po nich.<sup>43</sup> Někteří svědkové tehdejších událostí dokonce naznačovali, že vzhledem k tomu, jak zuřivými bitvami tito vojáci prošli, bylo znásilňování nevyhnutelné: „Co naděláte?“ prohlásil jeden ruský důstojník. „Je to válka – z lidí se stávají bestie.“<sup>44</sup>

Nejhorší situace panovala ve východní Evropě, v těch částech Slezska a Východního Pruska, kde sovětská vojska poprvé vstoupila na německé území. Znásilňování ovšem nezůstalo omezeno jen na oblasti, kde probíhaly boje. Ani zdaleka ne – ve skutečnosti se během války počet znásilnění zvýšil úplně všude, a to dokonce i tam, kde se vůbec nebojovalo. V Británii a Severním Irsku například mezi lety 1939 a 1945 narostl výskyt sexuálních trestných činů včetně znásilnění o téměř 50 procent, což ve společnosti vyvolalo obrovské znepokojení.<sup>45</sup>

Pro nezměrný nárůst počtu znásilnění, který v Evropě nastal během závěrečného období války a těsně po ní, neexistuje žádné jednoduché vysvětlení. Lze však vidět jednoznačné trendy, které jsou společné celému kontinentu. Jako vždy byla situace na východní frontě mnohem závažnější než na západní. Ačkoli se tohoto zločinu občas dopouštěli i civilisté, jednalo se v naprosté většině o problém vojenský: spojenecké armády, směřující ze všech stran do Německa, doprovázela spolu s dalšími zločiny i vlna sexuálního násilí. Znásilňování bývalo obvykle nejzávažnější tam, kde vládl chaos, například na územích, kde těsně předtím probíhaly těžké boje, nebo u jednotek s chabou disciplínou. A hlavně bylo nesrovnatelně horší v dobývaných zemích než v těch osvobozovaných. To naznačuje, že důležitou, ba možná hlavní příčinu masového znásilňování během roku 1945 představovaly pomsta a touha ovládat.

Studie ukazují, že válečné znásilňování bývá mimořádně brutální a mimořádně rozšířené zvláště tam, kde je mezi okupujícími vojsky a civilním obyvatelstvem výraznější kulturní předěl, a události druhé světové války tuto teorii rozhodně potvrzují.<sup>46</sup> Obzvláště nechvalně prosluly francouzské koloniální jednotky v Bavorsku. Angličanka Christabel Bielenbergová, která žila ve vesnici nedaleko pohoří Černý les, vypráví, jak marocké oddíly „prošly naším údolím nahoru i dolů a všude znásilňovaly“, jakmile dorazily. Později je nahradili vojáci ze Sahary, kteří „přišli v noci, obstoupili každý dům ve vesnici a znásilnili každou ženu mezi 12 a 80 lety“.<sup>47</sup> V Tübingenu znásilňovaly marocké jednotky dívky sotva dvanáctileté i sedmdesátileté babičky.<sup>48</sup> Hrůzu těchto žen ještě umocňoval cizí vzhled útočníků, zvláště po letech nacistické rasové propagandy.<sup>49</sup>

Kulturní předěl hrál roli i na východní frontě. Pohrdání, se kterým mnozí němečtí vojáci pohlíželi na východní *Untermenschen* (podlidí), jistě při invazi do Sovětského svazu přispělo k jejich krutému zacházení s ukrajinskými a ruskými ženami. Vasilij Grossman hovořil s jednou učitelkou, kterou znásilnil německý důstojník, jenž jí vyhrožoval, že zastřelí její šestiměsíční děťátko.<sup>50</sup> Jiná ruská učitelka jménem Žeňa Děmjanovová popsala, jak ji hromadně znásilnilo více než tucet německých vojáků poté, co ji jeden zmrskal bičem na koně: „Roztrhali mě na kusy,“ napsala. „(..) Je ze mě jen mrtvé tělo.“<sup>51</sup>

Když se vítr obrátil a Rudá armáda obsazovala střední a jihovýchodní Evropu, i její vojáky ovlivňovaly rasové a kulturní pohnutky. Například v Bulharsku v porovnání s jeho sousedy k téměř žádnému znásilňování nedošlo – zčásti proto, že byla přicházející armáda mnohem disciplinovanější než některé jiné, ale také proto, že Bulharsko sdílelo s Ruskem podobnou kulturu i jazyk a mezi oběma zeměmi panoval už 100 let přátelský vztah.<sup>52</sup> Když sem Rudá armáda dorazila, většina Bulharů ji nadšeně vítala. Naproti tomu jazyk i kultura Rumunska se od Rusů velice lišily a země proti nim až do roku 1944 vedla zuřivou válku. V důsledku toho trpěly Rumunky více než Bulharky.

V Maďarsku a Rakousku byl úděl žen ještě horší, v některých oblastech opravdu strašlivý. I zde se projevil značný kulturní rozdíl mezi oběma stranami,

tentokrát však sovětské nepřátelství přizivovala skutečnost, že Maďaři a Rakušané byli na rozdíl od Rumunů v době příchodu Rudé armády se Sovětským svazem stále ještě ve válce. Mnoho žen v oblasti kolem Csákváru, západně od Budapešti, bylo znásilněno tak agresivně, že jim síla útoku narušila páteř. Alaine Polczová, dvacetiletá Maďarka z Transylvánie, takto utrpěla bolestivá, ale naštěstí ne trvalá poranění páteře. Během období několika týdnů ji znásilnili opakovaně a ona pravidelně ztrácela přehled o tom, kolik mužů ji během dané noci napadlo. „Tohle nemělo s objetím a sexem nic společného,“ napsala později. „Tohle nemělo nic společného vůbec s ničím. Prostě to bylo násilí – teď si to uvědomuji, když o tom píšu. Nic jiného. Bylo to násilí.“ Šířalo ji také vědomí, že „tohle se děje po celé zemi“.<sup>53</sup>

Zdaleka nejvíce se však znásilňovalo v Německu. Ve Východním Prusku, Slezsku a Pomořansku byly při orgiích vpravdě středověkého násilí znásilněny a poté zavražděny desetitisíce žen. Marii Naumannovou, mladou matku z pomořanského Bärwaldu, dav vojáků znásilnil a pak oběsil ve stodole vedle jejího manžela, zatímco její děti na podlaze pod ní uškrtli provazem. Jacísi polští civilisté ji stále ještě živou odřízli a ptali se, kdo jí to provedl – když jim však řekla, že Rusové, označili ji za lhářku a zbili ji. Protože se nedokázala vyrovnat s tím, co se jí stalo, pokusila se utopit v nedalekém potoce, ale nedokázala to. Celá promočená zamířila do bytu jedné známé, kde narazila na dalšího ruského důstojníka, který ji znovu znásilnil. Krátce poté, co odešel, se objevili další čtyři sovětské vojáci a znásilnili ji „nepřirozeným způsobem“. Když s ní skončili, zkopali ji do bezvědomí. Probrala se, když do místnosti vstoupili další dva vojáci, „ale nechali mě být, protože jsem byla víc mrtvá než živá“.<sup>54</sup>

Německé projekty orální historie, církevní archivy a také německá vláda shromáždily tisíce podobných příběhů. Tato tvrzení dokládají i sovětské zdroje. Paměti ruských důstojníků, například Lva Kopeleva či Alexandra Solženicyna, popisují scény rozsáhlého znásilňování a stejná líčení najdeme i v několika hlášeních o sovětských excesech, vyhotovených ruskou tajnou policií NKVD v roce 1945.<sup>55</sup>

Jak Rudá armáda postupovala Slezskem a Pomořanskem směrem k Berlínu, znásilňování pokračovalo. Obrovské množství žen bylo znásilněno hromadně, často znovu a znovu v průběhu několika nocí. Jedna žena Vasiliji Grossmanovi řekla, že „dnes ji znásilnilo již 10 mužů“.<sup>56</sup> Berlíňanku Hannelore Thielovou jich znásilnilo „sedm v řadě. Jak zvířata.“<sup>57</sup> Jinou ženu v Berlíně chytili, když se schovávala za hromadou uhlí ve sklepě svého domu: „Dvacet tři vojáků, jeden za druhým,“ vypověděla později. „Museli mě v nemocnici sešívát. Už nikdy nechci nic mít s žádným mužem.“<sup>58</sup> Karl August Knorr, německý důstojník ve Východním Prusku, tvrdí, že zachránil několik desítek žen z vily, kde „je znásilňovali v průměru šedesátkrát až sedmdesátkrát za den“.<sup>59</sup> A seznam by mohl pokračovat.

Výpovědi o znásilňování během roku 1945 nás podobně jako výpovědi o dalších zločinech v průběhu války nejvíce znechucují hlavně tím, že jich je tolik. Příběhy zaznamenané ve Spolkovém archivu v Koblenzi zní stejně monotónně jako líčení židovských masakrů, popisovaných během Norimberského procesu – nejnesnesitelnější je nakonec právě nekonečné opakování hrůz. V některých částech střední Evropy nebylo znásilňování souborem ojedinělých případů, nýbrž kolektivní zkušeností celé ženské populace. Ve Vídni nahlásili lékaři a kliniky 87 000 znásilněných žen.<sup>60</sup> V Berlíně byla situace ještě horší, mluví se o 110 000 obětech.<sup>61</sup> Na východě země, zvláště v oblastech nedaleko sovětských kasáren, trvala neustálá hrozba útoku až do konce roku 1948.<sup>62</sup> Odhaduje se, že v Německu byly celkově v období po válce znásilněny téměř dva miliony žen.<sup>63</sup>

Nalézt údaje o Maďarsku už je těžší. Zatímco v Německu a Rakousku se znásilňování po válce pečlivě dokumentovalo, v Maďarsku je poválečná komunistická vláda popírala. Pořádné studie se tak mohly začít provádět až po roce 1989 a v té době už bylo řadu informací obtížné získat. Hrubé odhady založené na nemocničních záznamech naznačují, že sovětští vojáci znásilnili 50 000 až 200 000 Maďarek.<sup>64</sup> Zanedbatelné nejsou ani počty v západní Evropě, ačkoli jsou mnohem nižší. Například armáda Spojených států je viněna z toho, že v letech 1942 až 1945 znásilnila v severní Africe a západní Evropě nejméně 17 000 civilistek.<sup>65</sup>

Poválečné sexuální násilí a zneužívání mělo rozsáhlé důsledky. I přes dva miliony nelegálních potratů, každoročně prováděných v Německu, se Němkám narodilo 150 000 až 200 000 „cizích dětí“, některé z nich v důsledku znásilnění. Mnoho z těchto dětí muselo po zbytek života trpět záští svých matek.<sup>66</sup> Značná část žen se nakazila pohlavními nemocemi – v některých oblastech až 60 procent. Většinou existovala jen malá šance na uzdravení, vzhledem k tomu, že jediná injekce antibiotik stála v Německu v srpnu 1945 stejně jako kilo pravé kávy.<sup>67</sup> S takovými tělesnými obtížemi přicházely i emocionální a psychické následky – nejen pro ty, které trpěly přímo, ale pro ženy obecně. Protože jich bylo tolik degradováno na pouhou válečnou kořist, všechny ženy si z toho odnesly ponaučení, že nejsou nikdy v bezpečí a že pro svět, jemuž vládnou muži, mají hodnotu jen kvůli jedné věci. Ženy v rozsáhlých oblastech Evropy tak musely žít v neustálé úzkosti.<sup>68</sup>

Nesmíme zapomínat, že tento masový fenomén zasáhl i muže. Mnoho z nich se muselo dívat na to, jak jsou znásilňovány jejich manželky, matky, sestry a dcery. Ti, kteří se pokusili zasáhnout, byli často zastřeleni, ale naprostá většina německých mužů prostě jen přihlížela a až do smrti se pak pro svou nemohoucnost trýznila. V Maďarsku, Rakousku a Německu tak masové znásilňování neznamenal „jen“ traumatizující a ponižující zkušenost pro ženy, ale také zbavovalo silnější pohlaví mužnosti. Tento jev zasáhl i ty, kteří se během osvobozování nacházeli daleko od domova, neboť po návratu domů našli své

manželky či milé nenávratně změněné utrpením, jímž prošly. Mnozí se nedokázali s touto změnou vyrovnat a své manželky opustili, čímž jen prohloubili jejich trápení. Strach z manželovy reakce vedl mnohé ženy k tomu, že své prožitky tajily, a obrovské množství jich tak zamlčelo, že se nakazily pohlavní nemocí, šly na potrat, nebo dokonce porodily „ruské dítě“. <sup>69</sup> V důsledku těchto rozmanitých tlaků na manželské vztahy se v poválečném Německu oproti stavu před válkou zdvojnásobila rozvodovost – jako ostatně v celé Evropě. <sup>70</sup>

Nakonec je také důležité pamatovat na to, jaký vliv mělo rutinní znásilňování a zneužívání žen na vojáky, kteří si v takovém chování libovali, zvláště vzhledem k tomu, že naprostá většina z nich za své činy nikdy nebyla ani v nejmenším potrestána. Skutečnost, že výskyt znásilnění byl vysoký ještě několik let po válce, svědčí o tom, že toto chování nemotivovala pouze pomsta, jak mnozí tvrdí – namísto toho čelíme mnohem znepokojivější myšlence, že plno vojáků znásilňovalo prostě proto, že mohli. <sup>71</sup>

V dobových výpovědích vojáků se odráží přesvědčení, že mají na sex právo, a bude-li to nutné, vymohou si ho i silou: „Osvobodili jsme vás a vy nám odmítáte takovou maličkost?“ „Potřebuju ženskou! Za tohle jsem prolil krev!“ „Amíci i Angláni mají cigarety a čokoládu, které dávají německým slečinkám, aby je nemuseli znásilňovat. Rusáci nemají ani jedno.“ <sup>72</sup> V prostředí, kde měli vojáci nad ženami neomezenou moc, kde člověku stěží hrozilo nějaké potrestání a kde si sexuálního násilí užívali všichni jeho přátelé, se znásilnění stalo něčím zcela běžným. Když tedy například jeden z Grossmanových kolegů-válečných zpravodajů znásilnil ruskou dívku, která do jejich pokojů utekla před davem opilých vojáků venku, neudělal to proto, že by byl zrůda, ale zkrátka proto, že nemohl „odolat pokušení“. <sup>73</sup>

Muži, které dnes Američané nazývají „nejskvělejší generací“, nebyli všichni takoví obětaví hrdinové, jak jsou často zobrazováni – významnou část z nich tvořili také zloději, rabovači a násilníci toho nejhoršího typu. Státisíce spojeneckých vojáků, zvláště těch z Rudé armády, patřily také k sériovým pachatelům znásilnění. Jak polemizoval Lev Kopelev:

Ostudu nechme stranou – co ale ti vojáci, kteří po desítkách stojí frontu na Němku, kteří znásilňují malé holčičky, zabíjejí staré ženy? Vrátí se teď do našich měst, k našim ženám a holčičkám. Tisíce a tisíce potenciálních zločinců – a dvojnásob nebezpečných, neboť se navracejí s reputací hrdinů. <sup>74</sup>

Po skončení své vojenské služby se tito muži rozplynuli mezi evropským obyvatelstvem, ale také se vrátili do Kanady, Ameriky, Austrálie a dalších zemí po celém světě. Zda a jak po válce ovlivňovali postoje vůči ženám ve svých vlastních zemích, by bylo skutečně zajímavé vyzkoumat.

## Morálka a děti

Vzhledem k atmosféře, která po skončení války panovala, není překvapivé, že si po celé Evropě lidé dělali starosti s tím, jak vyrůstají evropské děti. Nejenže žily v neustálém fyzickém ohrožení – již jsme slyšeli příběhy o dětech, které si hrály v muničních skladech, běhaly přes minové pole pro maliny rostoucí na druhé straně, nebo dokonce odpálily protitankovou střelou, kterou našly povalovat se u silnice – ale stejně závažně byly ohroženy i morálně. Psychická újma, kterou utrpěly, byla dobře patrná na jejich hrách. Matky si zoufaly, když viděly, jak si jejich děti hrají „na nálety“ nebo „Frau komm“ (věta užívaná ruskými vojáky, když si vybrali Němku, kterou chtěli znásilnit).<sup>75</sup> Podplukovníka Williama Byford-Jonese šokovalo, když v Berlíně viděl jednoduchou kresbičku oběšeného muže, která se opakovala na třech stranách budovy celkem patnáctkrát. Podle zaměstnance v sirotčinci Armády spásy oblékali němečtí sirotci, s nimiž pracoval, své panenky vždy do uniforem, zatímco pokud se někdo v uniformě přiblížil k osiřelým dětem vysídlenců, většina z nich křičela strachem.<sup>76</sup>

Jak už jsem uvedl dříve, tehdejší děti potkaly muže bez uniformy jen zřídka – ba v některých částech Evropy potkaly zřídka jakéhokoli muže. Tento nedostatek mužských vzorů, spojený s úbytkem dospělých autorit, měl na dětské chování velmi špatný vliv. V Británii stoupla během války kriminalita mládeže téměř o 40 procent, zvláště trestné činy vloupání, svévolného poškozování a krádeže (jejíž výskyt se více než zdvojnásobil).<sup>77</sup> Také v Německu se podle statistik, které nechal vypracovat Martin Bormann, kriminalita mládeže mezi lety 1937 a 1942 více než zdvojnásobila a do roku 1943 stále stoupala. V některých městech, například Hamburku, se během války dokonce ztrojnásobila.<sup>78</sup> V polovině roku 1945 přicházely ze sovětské zóny Německa zprávy o „dětských zločincích“, kteří přepadají a někdy i zabíjejí lidi kvůli jídlu a penězům. Protože na ně rodiče dostatečně nedohlíželi, nebo tyto děti rodiče vůbec neměly, stali se z nich „malí divoši“.<sup>79</sup>

Nejvíce obav vyvolávaly německé děti. Někteří lidé věřili, že jsou od přírody nebezpečné, jednoduše kvůli své německé krvi. Norové masově volali po vyhoštění všech dětí, jež zplodili němečtí vojáci, a argumentovali tím, že by z nich v budoucnosti mohla vyrůst pátá kolona nacismu. Na základě stejného eugenického principu, který umožnil nacistům věřit, že jsou nadřazená rasa, nyní lidé německé děti označovali za budoucí hrozbu.<sup>80</sup>

V Německu samotném si Spojenci více než o malé děti dělali starosti o dospívající. Tehdejší německé mládeži byla po celý život vštěpována nacistická ideologie, během dvanácti let školy i při povinné účasti v nacistických mládežnických skupinách, k nimž patřily Bund Deutscher Mädel (Liga německých dívek) či Hitlerjugend (Hitlerova mládež). Mnozí se obávali, že tuto generaci dětí už možná nepůjde zachránit. Britští vojáci, zapojení v bojích v letech 1944 a 1945, si často všimli, že „čím mladší Němec, tím arogantnější a „panovačtější““. Major

R. Crisp ve svém pozoruhodném článku pro noviny *Daily Express* prohlásil, že obyčejné německé vojáky, na které dříve narážel, vystřídala armáda fanatických patnácti a šestnáctiletých chlapců, kteří – jak se zdá – nejsou schopni ničeho jiného než brutality.

Nenajdete v nich nic slušného, laskavého či pokorného. Jen brutalitu, chtíč a bezcitnost. Tato generace mužů byla záměrně vycvičena v barbarství, vycvičena k tomu, aby plnila odporné příkazy šilence. Jsou netknutí jedinou čistou myšlenkou. (...) Tomuto ďábelskému kouzlu podléhá každý Němec narozený po roce 1920. Čím jsou mladší, tím intenzivněji jsou naočkováni jeho hnusným jedem. Každé dítě narozené za Hitlerova režimu je ztracené dítě. Je to ztracená generace.

Novinový článek pokračoval názorem, že je vlastně požehnání, když bylo tolik těchto dětí zabito v bojích, a že by se mělo se zbytkem naložit obdobně, pro dobro světa. „Ať už je však vyhladíte nebo sterilizujete, nacismus ve vsí své strašlivosti ze světa nezmizí, dokud nezemře poslední nacista.“<sup>81</sup>

Hrůzy nacistické vlády tak konečně našly svůj protějšek v myšlení a díle Spojenců. Zde, v tradičních britských novinách, autor navrhoval vyhladit skupinu lidí a tím se „morálním způsobem“ vypořádat se zlem, které Hitler vypustil do Evropy. Tyto názory se ničím neliší od některých Goebbelsových nejfanatictějších proněmeckých článků ve stranických novinách NSDAP *Völkischer Beobachter*. Jediný rozdíl – a to obrovský – spočívá v tom, že v Británii lidé s takovými názory neměli v rukou moc a podobné návrhy se tedy nikdy nerealizovaly. Avšak samotná skutečnost, že se směly tyto myšlenky vážně vyjádřit v celostátních médiích, ukazuje, jak pokřivená morálka vládla i v těch zemích, které nebyly během války okupovány.